

О. І. Сич (Чернівці)

Буковинська преса як джерело вивчення історії української еміграції до Канади (кінець XIX — 30-ті роки XX ст.)

Еміграція населення Буковини до Канади наприкінці XIX — у перші десятиріччя XX ст. набула значних масштабів і протягом певного часу була однією з найактуальніших проблем громадського життя краю. Зрозуміло, що це знаходило своє відбиття й на шпальтах місцевих видань. Проте як в історичних, так і у літературознавчих працях питання висвітлення буковинською пресою процесу еміграції лишалося, наскільки нам відомо, поза увагою дослідників. Це стосується й узагальнюючих публікацій з історії Буковини як у нас, так і за кордоном, незважаючи на існування в них спеціальних розділів про періодичні видання та культуру¹. У цьому огляді автор зробив спробу деякою мірою заповнити наявну прогалину.

Еміграція до Канади почала набувати масового характеру, починаючи десь з 1896 р. Кількість виїжджаючих до цієї країни зростала з кожним роком. І хоча таке явище, як еміграція, було вже відоме на Буковині (її мешканці з різних причин емігрували в 90-х роках минулого століття до Росії, США, Бразилії, Боснії, Прусії, а на початку XX ст. — до Славонії), але саме масовий виїзд до далекої Канади, на наш погляд, змусив місцеву громадськість більш уважно придивитися до його причин.

Головними серед них можна вважати економічне становище й соціальне гноблення трудящих Буковини, яка тоді перебувала у складі Австро-Угорщини. Це впадало, зокрема, у вічі сучасникам, які мали можливість ознайомитися з життям населення краю. Так, один з них писав: «Економічне становище буковинського народу — відчайдушне. Все селянство перебуває у боргах і не знає, як виплутатися з них та хоча б на короткий час затримати неминуче загальне банкрутство. Буковинські селяни давно вже голодують...»². Дійсно, соціально-економічні причини й зумовлювали конкретні мотиви виїзду буковинців до першої світової війни за океан. Ось що з цього приводу писала місцева преса.

У редакційній статті щотижневої газети «Руска Рада» (видавалася в 1898—1905 рр.) читаємо: «От так гине не один з голоду, хоч рад би заробити, бо нема де, бо у нашім краю почислиш фабрики на пальцях та й у них повно чужинців, як загально увесь який-небудь зарібок іде в чужу мошонку. Справді сумний, страшний образ нужди всіх безземельних людей»³. Ця ж сама газета повідомляла, що крайова влада скликала нараду, «щоб найти способи, як видобутися з біди, щоб найти лік на біду і таким чином спинити мандрівку до Канади..., найважливішу причину біди хліборобського стану добачають всі в недостатку землі»⁴.

Соціал-демократична газети «Борба» (видавалася у 1908—1914 рр.) та-

кож указувала на нестачу на Буковині можливостей для заробітків, дорожнечу та великі податки: «...Народ не має тут заробку, дорожнеча хліба і потрібних до життя засобів росте, а заробітків нема. Зате великі тягари податкові налягають на маси народні». Це й змушувало тисячі буковинських українців бігти з «австрійської клітки»⁵.

Про такі ж причини еміграції йдеться і на сторінках, мабуть, найбільш відомого часопису «Буковина», який виходив з деякою перервою протягом 34-х років (у 1913 та до вересня 1914 р. під назвою «Нова Буковина»). Так, 1897 р. в ньому було передруковано листа з часопису «Діло», який друкувався у Галичині. Автор останнього розповідав про зустріч з групою буковинських емігрантів (27 чол.) із села Дорошівці, які прямували до Гамбурга. На запитання, чому вони ідуть до Канади, ті відповіли, «...бо заробітків нема; хлопів на день в літі платять 15 крон. Ходили і до Чернівців на заробок, але там злягло народу така сила, що і по тижневі не можна дістати роботи. Збіжжя по-нічому; пшениця по 6 зр.*, а овес і конюшина зовсім не мають по купу; лише в Станіславі мають по куп, бо там військо стоїть». Автор додає: «На наше представлення, щоби вернутися, не хотять того і слухати, бо не мали би з чою жити дома, отже, радше з голоду в Канаді умерти, бо вмерти треба. Се їх заява»⁶. На нашу думку, ця інформація досить цікава й, можливо, вона стосується однієї з перших груп буковинських емігрантів до Канади. Взагалі, до питання про причини виїзду з краю журнал «Буковина» звертався неодноразово⁷.

Як бачимо, матеріали преси свідчать, що еміграція зумовлювалася цілим комплексом причин: малоземеллям і безземеллям широких верств селянства, постійно зростаючою заборгованістю його без перспективи її виплати, податковим пресом, браком заробітків, жорстокою експлуатацією тощо. Все це вело до прогресуючого зубожіння значних прошарків селянства, робило неминучим велике аграрне перенаселення на Буковині, особливо в умовах фактичної колоніальної відсталості краю, коли слаборозвинута промисловість не могла поглинути «надлишкове» сільське та міське населення. Економічні й соціальні причини такого явища, як еміграція, змушена була визнати також і офіційна влада, яка спочатку робила спроби приписувати факт її виникнення агітаційно-вербувальній діяльності численних агентів канадського уряду, пароплавних товариств і компаній. Крайова конференція, яка у 1913 р. розглянула катастрофічне економічне становище місцевого населення, визнала, що виїзд з Буковини зріс «до небувалих розмірів, бо тільки в зарічковій сезонівій еміграції сільське населення бачить тепер свій одинокий рятунок перед голодовою смертю»⁸.

Отже, злидні змушували людей залишати батьківщину. Велику групу емігрантів становили саме зубожілі, знедолені селяни, які ставали першою жертвою малоземелля чи безземелля, лихварських тенетів і податкового гніту. В той же час за море виїжджали не тільки збіднілі селянські родини, а й досить значна кількість представників середнього селянства. На цю обставину звертали увагу місцеві періодичні видання. Так, «Буковина» процитувала депутата Стефановича, який заявив у Буковинському сеймі: «У нас емігрують селяни, що релятивно мають ще дуже добре, а роблять то лише для того, бо бояться, щоб не зубожіли і не підупали дотла»⁹. В статті «Еміграція» часопису «Руська Рада» відмічається: «Справді сумний, страшний образ нужди всіх безземельних людей. Чи ж диво, що задивившись на сей образ, бачать в них і ті наші господарі, що ще щось мають, свою сумну будучність і втікають перед нею в світ за очі, надіючись там спасіння-рятунку. От так почалася і в нас від кількох років еміграція,

що шириться все більше і більше. А забираються не бідні зарібники, бо нема з чим пускатися в далеку дорогу, на що треба кілька соток, а йдуть середні господарі, продавши свої газдівства не раз за безцінь, аби тільки стало на дорогу»¹⁰.

Крім того, з краю виїздила значна кількість військовозобов'язаних. За рахунок цієї категорії емігруючих помітно збільшувався відсоток молодих, здорових чоловіків у демографічному складі буковинської еміграції до Канади, де не існувало військової повинності. Так, учитель з Кучурова писав до редакції «Нової Буковини»: «Багато хлопців, які певні, що їх заберуть до війська, втікає, щоби не служити, до Канади»¹¹. В селі Топорівці, наприклад, із 150 військовозобов'язаних у 1913 р. до армії пішли тільки 70 чол., а решта перебувала на заробітках у Канаді (причому, частина з них там і залишилася, не бажаючи служити)¹². Наведені факти дають змогу краще зрозуміти мотиви виїзду до Канади. Як бачимо, чимало буковинців їхали до цієї країни не тільки в пошуках заробітків чи з надією стати власником достатньої для заможного життя землі, а й щоб уникнути служби у цісарській армії.

Аналізуючи матеріали буковинської преси, присвячені еміграції до Канади, можна скласти певне уявлення про кількість емігруючих, динаміку їх виїзду, географію сіл, звідки вони їхали тощо.

Так, у часописі «Буковина» в 1896 р. матеріали про еміграцію до Канади були надруковані в серпні, вересні, жовтні та листопаді (наприклад, 4 вересня про виїзд мешканців із сіл Чорний Потік й Онут), 9 (21) квітня 1899 р. в журналі вміщено таку інформацію: «Нині до Канади з Чернівців від'їхало 38 родин з Топорівців, 6 — з Валяви, 3 — з Жучки, 5 — з Михальчі і кілька з Чагра».

Так, у тому ж часописі від 3 (16) травня 1900 р. вміщений невеличкий допис: «...Щодня з Буковини за море їде по кількадесят партій. Сеї неділі, приміром, з чернівецького двірця від'їхало 180 родин, а в понеділок — близько сотні. Народ просто йде на загибель, а власті безраді. Сумно...».

«Еміграційний рух до Канади страшено змагається», «безконечна еміграція», «еміграційна гарячка», «гарячка до Канади» — такі чи подібні фрази не тільки характеризують тональність публікацій місцевої преси, а й свідчать про дуже значні масштаби цього явища. Ці повідомлення у «Буковині» (аналогічні за характером зустрічаються також в інших часописах) нагадують зведення з театру військових дій. Отже, від'їзд до заморської країни набував характеру епідемії. Це підтверджується й архівними документами. Наприклад, у жовтні 1896 р. начальник жандармського поста в селі Звенячин, повідомляючи у своєму донесенні, що бажання їхати до Канади виявили близько 80 сімей, писав: «...В громаді Репужинцях еміграційний рух настільки сильний, що люди день і ніч вештаються купами, не говорять ні про що інше, як тільки про намір емігрувати, та продають усе своє майно і пожитки»¹³.

Багато селян вбачало у тимчасовій еміграції за океан єдину можливість заробити хоча б трохи грошей, щоб вчасно сплатити податки, повернути борги та поліпшити стан свого господарства. «Нова Буковина» вважала її «майже виключно заробковою», а на переселенську еміграцію відводила лише 4 % від загальної кількості виїжджаючих¹⁴. Інші газети наводять значно більшу чисельність переселенців. Але є підстави твердити, що частка останніх постійно зростала. Не випадково, що «Буковина», друкуючи інформацію про еміграцію буковинців до Канади пише саме про від'їзд родин (тобто їхали, як правило, чоловік, жінка і діти, іноді й старі). Це

свідчило, на нашу думку, про намір багатьох емігрантів одразу обрати за-морську землю постійним місцем свого проживання. Отже, для них і тимчасовий заробіток за кордоном не міг вплинути на перспективи виходу з не-проглядних злиднів на батьківщині. Крім цього, заяви канадського уряду, який обіцяв дати емігрантам багато вільної, майже дарової землі, породжу-вали надію на здійснення споконвічної мрії селянина. Отже, рішення стати переселенцями виникало й у тієї частини буковинців, які спочатку поїхали до Канади в пошуках заробітку.

Як ми бачили вище, географія міграційних процесів, у які були втягнуті тисячі буковинців, була досить широкою. Проте на межі XIX—XX ст. стало ясно, що основна маса емігрантів, яких недоля гнала з рідного краю, пряму-вала до Канади. Депутат крайового сейму Т. Левицький з цього приводу за-уважив: «Канада робить всім еміграційним краям конкуренцію»¹⁵. Учасники анкети з питань еміграції, яку провела редакція «Нової Бу-ковини», одностайно вказали на неї як на країну, куди щороку їхала найбільша кількість буковинців «за кавалком хліба»¹⁶. Наприклад, у 1903 р. із села Маморниці більша половина мешканців помандрувала до Канади¹⁷. Через 10 років спостерігаємо аналогічну картину. З Кучурова, в якому проживали 10 тис. чол., тільки за першу половину 1913 р. до цієї країни виїхали 1200 чол.¹⁸. Із Замістя, Вилавчі, Карапчіва, Руського Баниліва — 80 % усіх емігрантів, а з Чорторії, Топорівців, Барбівців, Вашківців, Горішніх Станівців, Долішніх Станівців, Калинівців, Заленіва 100% їх виїхало виключно до Канади¹⁹.

Агітаційна кампанія досягла такого розмаху, що навіть малі діти знали про цю країну, а підлітки мріяли відвідати її. Канада уявлялася бу-ковинським селянам казковим краєм, де на них чекають добробут, щастя, вільне життя тощо. Вони були готові повірити найнеймовірнішим чуткам про цю заморську країну. Багато хто з них не знав навіть, з чого там починати. Часопис «Буковина» навів такий курйозний факт: «Найцікавішою депутацією для нового президента (крайового сейму.— О. С.) була, безпе-речно, сотня руських і волоських з Тарашан і Превороків, що прийшли просити гроші на дорогу до Канади. Се найліпший доказ нужди і темноти, яка панує у краю між занедбаним корінним населенням»²⁰. Звернення селян за грошовою допомогою до місцевої влади, яка була занепокоєна тим, як би припинити чи обмежити еміграційний рух, виглядало, звичайно, досить наївно.

Враховуючи існуючу ситуацію, редакції буковинських часописів нама-галися якимось чином зорієнтувати людей в еміграційних справах, засте-регти від непередуманих рішень та зловживань агентів, які організовували їх виїзд, спростувати хибні чутки, надрукувати правдиву й різнобічну інформацію про життя українських переселенців у Канаді.

На їхніх сторінках можна знайти фактичний матеріал, який допомагає вивчити деякі невідомі чи недостатньо досліджені аспекти еміграційного процесу, наприклад, краще зрозуміти «механізм» виникнення гарячкових настроїв на користь виїзду до Канади. Так, «Буковина» звернула увагу своїх читачів, що подібні настрої певною мірою підігрівалися чутками або роз-повідями людей з Галичини, звідки еміграція до цієї країни почалася раніше. Так, у редакційній статті «Еміграція на Буковині», надрукованій в одному з вересневих номерів 1896 р., розглядалися зміст і характер таких чуток. Автор робить висновок: «До еміграції спонукає наш буковинський нарід біднота, легковірність і темнота та вісті про Канаду, зайшли з поблизу Галичини»²¹. До цього ж сюжету часопис повернувся у жовтні

того ж року²². Окреме дослідження, яке провів автор публікації, засвідчило, що еміграція до Канади мала місце не менш як з 65 сіл, переважна більшість яких була розташована на території сучасних районів Чернівецької області — Вижицького, Заставнівського й Кіцманського (тобто тих, що межували з Галичиною).

24 жовтня (5 листопада) 1896 р. «Буковина» писала: «До Канади хотять вибратися люди неписьменні, неповоротні в світі і з такою малою сумою грошей, що ледве на дорогу стали би їм»²³. Зрозуміло, що такі люди ставали легкою жертвою агентів, жадібних еміграційних і транспортних контор і просто шахраїв. Ось що написав у своєму листі до редакції газети «Руска Рада» Тодор Фарботюк з Юрківців: «Недавно хотів я поїхати до Канади на заробок і прийшов до Карлсберга** і дав йому 83 леви***. Він мене силував їхати до Нового Йорку, а я не схотів, то він вернув мені лиш половину грошей і погнав з канцелярії. Я бідний мусив вертати голодом додому...»²⁴.

Особливу увагу редакції деяких часописів приділяли розповідям чи враженням людей, які повернулися з Канади. Їх зміст був своєрідною пересторогою для емігрантів. Так, Тома Малиць оповіщав своїх земляків: «Там в Канаді всі емігранти нещасливі і розкидані далеко один від другого, а що не вміють англійської мови, то кожний хто може ошукує їх немилосердно. Обіцяні урожайні поля — то багна або піски і такі вертепи, що аж страх бере погадати, якої треба праці, аби переробити їх на поле. Тому емігранти в розпуці, бо як не мають за що вернути, а на дорогу треба багато грошей, то можуть себе уважати за пропащих». До цього редакція додавала, що з його села виїхало до Канади близько 60 родин і збиралося ще 40, але його оповідь остудила «їх гарячку до мандрівки»²⁵. У травні «Буковина» передрукувала лист священника Дмитріва (Дмитрова) з Едмонтону, який він надіслав 4 травня 1897 р. до редакції часопису «Діло». Він також мав характер перестороги: «Прошу всіх розумних селян, отців духовних і взагалі людей доброї волі, щоби всіма силами не допускали до виїзду в Канаду наших бідних селян, котрі не зможуть мати в Вінніпезі 200—300 доларів. Я переконався на власні очі, як тяжко бідують наші люди, котрі заплили сіди без гроша і яку страшну кривду роблять вони всім русинам своїм жебранням...»²⁶.

Та обставина, що деякі буковинські часописи у другій половині XIX — на початку XX ст. досить часто передруковували матеріали з галицьких газет або публікували враження вихідців з Галичини про їх перебування в Канаді, пояснювалася тим, що власного, так би мовити, «буковинського» досвіду еміграції ще не було, бо масовий виїзд з краю розпочався, як зазначалося вище, у 1896—1897 рр. Галичани ж проторували шлях до цієї країни дещо раніше, і чимало з них уже повернулися звідти. Їх свідчення — зрозуміло, об'єктивного характеру — мали застерегти буковинських селян від поспішних рішень щодо еміграції. Тому, наприклад, «Буковина» передрукувала замітки Василя Ксьонжика (з газети «Свобода») про життя вихідців з Галичини у Канаді, які їхали туди, не знаючи місцевих умов. Вони закінчуються такими словами: «Люди приходять тепер вже самі до розуму, бо видять біду других; кожний з них пізнає, що не один з емігрантів, будучи тут господарем у своїй хаті і на своїм полі, може стати, добившись на місце, там хіба слугою»²⁷.

Про злидні й безробіття українців у Канаді, зокрема тих, хто проживав у Монреалі, та про те, як «бюра праці дуже визискують робітників», а «бюра українські, навіть і попівські», допомагають місцевим фабрикантам ошукати робітників, у лютому 1914 р. писала газета «Борба»²⁸.

Нелегко складалося життя перших поколінь українських іммігрантів на чужині. Звідси й поява в місцевій пресі дописів з характерними назвами — «Острога перед еміграцією до Канади», «Неволя наших людей в Канаді» тощо²⁹. Іноді — хоча і досить рідко — газети насмілювалися піддавати критиці, щоправда, обмеженій, австрійські власті за безпорадність та байдужість до долі емігрантів. Наприклад, «Буковина» писала: «Можна сказати, що у нас до недавніх ще часів поведено з емігрантами так, як із державними злочинцями, із тою тільки відміною, що не подбано навіть про їх докладну статистику»³⁰.

Тому, хто досліджуватиме історію української еміграції до Канади й життя її представників у цій країні, слід звернути увагу на листи і дописи, які надсилали на батьківщину, зокрема, Кирило Геник і Нестор Дмитрів. Перший з них — виходець з Березова (Покуття), вчителював на Галичині, був знайомий з І. Франком. Сім років працював в імміграційній управі Вінніпега. Він вважається першим українцем на канадській цивільній службі. Його дописи насичені різноманітною інформацією, цікавими спостереженнями, порадами землякам, які збиралися їхати до Канади³¹. Це ж можна сказати і про матеріали Дмитріва, який був перекладачем на канадській імміграційній службі й здійснив подорож по українських оселях у Канаді. Його враження від цієї подорожі «Буковина» надрукувала в серії нарисів під назвою «Наші селяни за морем» (№№ 102, 117, 118, 123, 124, 128). Наведемо один уривок з них. «Хай ніхто не важиться пускатися без centa до Канади — хай лишається в Галичині (або в Буковині), бо там легше бути жебраком, як тут. Там жебракові кавалок хліба чорного подадуть, а тут ніхто нічого не дасть, хіба за роботу заплатять, але ж тої роботи ніде на фабриках нема, хіба робота коло своєї ферми, а не можна на ній робити, як не маєш волів, плуга — хоч з голоду гинь. Так-таки мусиш гинути»³².

Листи і дописи Геника й Дмитріва цінні, як нам здається, насамперед тим, що їх автори розглядають і оцінюють еміграцію до Канади й як її безпосередні учасники, і ніби «збоку», тобто роблять своєрідну спробу проаналізувати ситуацію. Інакше кажучи, у них якоюсь мірою відбився синтезований соціально-психологічний досвід багатьох емігрантів.

Особливу групу матеріалів буковинської преси становлять листи емігрантів з Канади. Тільки в «Рускій Раді» за 1900 та 1902—1905 рр. автор цього огляду нарахував щонайменше 15 відповідних листів. Вони містять чимало цікавих даних, особистих свідчень, характерних вражень щодо різних особливостей процесу еміграції. Дуже багато фактів стосується життя українських іммігрантів на канадській землі. Для прикладу наведемо уривки тільки з двох досить типових листів буковинців. У листі Тодора Вовка до старости громади в Чорторії після опису умов праці у Канаді читаємо: «Але треба робити добре, не так, як у Буковині, постояти і курити люльку і говорити байки то о сім, то о тім; тут треба робити добре... Тут не зле, а і не так добре, як я думав, і ферми брати не буду, бо ферми мені не до вподоби і думаю, як мені Бог допоможе, поробити тут зо два літа, то додому вернуса... Хоч я не дуже вчений, але вірте мені, що з нашої Буковини не треба сюди їхати, бо у Буковині... земля ліпша, як тут, і... тепліша у зимі...»³³.

«Руска Рада» надрукувала також лист Матфея Гришука до свого вуйка Дмитра в Садагурі. Він пише: «Відколи я поїхав до Канади, то тут мені дуже сумно. Дуже тяжко у Канаді робити і ходити, і тут бути****... Відколи позаходили, то навіть не мають добрих хат і дуже мучаться. Одна жінка з Буковини мала п'ятеро дітей, а її чоловік поїхав до роботи, то вона мучилася із дітьми, аж взяла і побила дітей і сама забилася ножом, а одна жінка

лягла на штреку, і відрубало їй голову. Інші гинуть так, без нічого, бо не мають, що їсти. От так наші фермери мають у Канаді, тут чоловік, якщо не заробить, то може згинуть з голоду...»³⁴.

Еміграція буковинців до Канади мала місце також у 20—30-ті роки. Вона продовжувала зберігати свій заробітчанський, трудовий характер і відповідну соціально-демографічну структуру, хоча в ній дещо змінилося. Серед виїжджаючих зростає частка жінок, робітників, представників заможних верств населення тощо. Урізноманітнювалися мотиви виїзду, бо після першої світової війни серед емігрантів було вже чимало людей, які їхали не тільки на заробітки, а й з метою возз'єднання зі своїми рідними, тими, хто прибув туди раніше, або тікали від національних та політичних переслідувань, від в'язниці чи каторги. Проте у цілому еміграційна хвиля пішла на спад. Кількість емігруючих значно скоротилася. Дедалі більше трудящих усвідомлювали необхідність боротьби за поліпшення своєї долі в своєму рідному краї. Це певною мірою відбилося на висвітленні цієї теми, питома вага якої у загальному обсязі газетних матеріалів зменшилася.

Враховуючи, що Канада залишалася країною, куди, як і раніше, виїжджало порівняно багато буковинців, місцева преса повідомляла про канадську імміграційну політику (наприклад, про сутність обмежень, що стосувалися кількісного й професійного складу в'їжджаючих). Це, звичайно, хвилювало тих, хто мав намір їхати на заробітки³⁵. Так, часопис «Час» (виходив у 1928—1940 рр.) повідомляв своїх читачів: «Департамент імміграції порозумівся з правительством трьох степових провінцій, і всі три провінції згодні знайти заняття для 2500 українських фермерських робітників цього року»³⁶. Далі часопис заспокоював щодо запланованого департаментом скорочення на 20 тис. чол. прийому іммігрантів на 1929 р.: «Цей розпорядок не відноситься до українських іммігрантів, що хочуть поселитися на фермах, ані до своїх тих українців, які вже є в Канаді. Також не відноситься це до домашньої служби. Для тих трьох класів іммігрантів нема ніяких обмежень»³⁷.

Говорячи про всі ці публікації, не можна не побачити таку їхню нову рису: наголос змістився на матеріали про господарське та культурно-громадське життя українських іммігрантів у канадському суспільстві, їх досягнення тощо. Найбільша кількість таких публікацій друкувалася в газеті «Рідний край», яка видавалася в 1926—1930 рр. Так, у статті «Український елемент у Вінніпегу» розповідається про життя українців у цьому місті, де вони мали багато своїх різноманітних товариств, установ, шкіл, братств, церков. Тут виходила вся українська преса Канади³⁸. Це ж видання писало про успіхи студентів і студенток українського походження в Манітобському університеті. Були опубліковані замітки й статті про заснування буковинськими українцями при церкві св. Михайла у Вінніпегу школи ім. Ю. Федьковича, про відзначення 40-ї річниці смерті цього буковинського поета, в якому взяли участь його земляки з цього міста, про успіхи українських студентів, які навчалися у музичному коледжі в Монреалі³⁹. У невеличкій замітці «Українці — найліпші робітники» можемо прочитати таке: «Залізнична компанія, що будувала Канадійську тихоокеанську залізницю, розписала конкурс за найліпше виконану працю робітника при цьому підприємстві. Таких нагород було аж сорок, але першу нагороду за найліпше виконану працю при будові залізниці дістав українець П. Власійчук із Рестон (провінція Манітоба) у Канаді...»⁴⁰.

Іноді в буковинській пресі з'являлися матеріали такого типу, як охарактеризовані вище листи Геника і Дмитріва. До них належить, наприклад,

вміщений у двох номерах «Рідного краю» допис «Українці в Канаді» священника Пантелеймона Божика з найбільшої тоді в Едмонті української церкви — св. Покрови. В цій публікації, де є цікава інформація про життя українців у Канаді, він, зокрема, пояснив, чому багатьом переселенцям дісталася погана за якістю земля. Описуючи канадські стандарти життя, Божик зазначає: «На ріллі тут все робиться машинами. Український фермер, який має 30—50 акрів**** виробленої землі, дві—три пари коней та п'ять—десять дійних коров, живе тяжче, як живе господар в Буковині на п'яти моргах***** поля. Се полягає в тім, що машини коштують великі гроші, а вони мусять бути, бо тут літо коротке і мусять робити скоро. Через те що набіл***** має малу вартість, то треба всю одіж купити до хати від найбільшої до найменшої речі, цукор, каву, чай, овочі та всяку машинерію до ріллі, розв'яже ту загадку читачеві на Буковині, чому канадійський господар, який має кілька пар коней, 5—10 дійних коров і 30—50 акрів виробленої землі є бідним господарем, а діти його, а навіть він самий мусять ходити на роботу до других людей. Тут головний продукт — лише пшениця, якої треба мати кілька сот акрів, щоби бути добрим газдою»⁴¹. Допис Божика містить багато даних про культурно-освітнє життя канадських українців наприкінці 20-х років. Так, в усій Канаді у державних школах тоді вже працювали близько 500 вчителів українського походження, нараховувалося 75 шкіл, де дітей навчали української мови. Були засновані бурси імені Т. Шевченка й М. Грушевського в Едмонтоні, Петра Могили у Саскатуні та її філія у Вінніпегу, колегія св. Йосифа в Йорктоні. Українці у Канаді, яких, за словами Божика, на той час було понад 300 тисяч, мали 150 церков. Він публікує також відомості про їх конфесійну належність⁴².

Привертають до себе увагу ще два матеріали з еміграційної теми. У першому розповідається про надіслану з Канади у 1929 р. допомогу (800 дол.) від буковинських земляків. На ці гроші було придбано букварі, читанки, катехізиси для тих громад на Буковині, котрі їх просили. Матеріальна допомога надходила від українських емігрантів з Канади і в інші роки⁴³.

У другій публікації йдеться про наслідки еміграції для Буковини, зокрема, соціально-демографічного характеру. «Рідний край» надрукував лист до редакції з Банилова над Черемошем, який торкається цієї теми. Він, зокрема, писав: «З нашого села виїхало, як може вам відомо, дуже багато хлопців за границю, а найбільше — до Канади. І через те зосталося много дівчат, котрі не мають за кого заміж вийти й ходять без ніякого притулку. По обрахунку, то в нас 110 дівчат, які хочуть віддаватися, а тільки 20 хлопців, які можуть женитися. Тому просимо ми хлопців із інших сіл, щоби приходили на сватання до нас». Цей лист був прокоментований таким чином: «Може, кому й смішно буде, читаючи це. Та на селі це питання великої ваги. Кожний знає, як родичі журяться, коли дівчина вже на відданні, а нема кому її брати. Це також й питання національної ваги. Через таке явище зменшується й приріст населення... Не висилайте своїх дітей до Канади й Америки, а вчіть їх ремесла, вчіть їх робити дома, а тоді й діти бдуть удома втіхою вам на старість, дівчата не будуть ходити невіддані, й ви дочекаєтеся і внуків колисати»⁴⁴.

Проте така нібито негативна реакція на еміграцію за океан не заважала редакції «Рідного краю» друкувати у кожному номері за 1929 р. реклами корабельної компанії «Кенейдіан Пасіфік Рейлусей», яка пропонувала свої послуги для бажаючих поїхати до Канади. Зрозуміло, реклама — це гроші, потрібні для газети, і можна тільки здогадуватися, на що читач більше звертав увагу: на рекламні оголошення чи аналітичні коментарі. А втім, це було

поширене явище, коли на сторінках однієї газети водночас друкувалися матеріали попереджувального характеру та заохочувальні рекламні оголошення протилежного змісту. До речі, питання про визначення позиції самих періодичних видань щодо еміграції потребує додаткового вивчення.

Таким чином, у буковинській пресі наприкінці XIX — в перші десятиріччя XX ст. ця тема займала досить помітне місце. На думку автора, найбільш типовими є матеріали, які умовно можна поділити на три категорії.

Перша — це інформаційні повідомлення (скільки родин виїхали з того чи іншого села, скільки емігрували за рік чи інший проміжок часу, які умови життя буковинців у Канаді тощо).

Друга — це матеріали аналітичного характеру, в яких робилася спроба з'ясувати причини еміграції, розглянути її наслідки для краю, оцінити позицію місцевої влади в цьому питанні тощо. Так, «Нова Буковина» запропонувала своїм читачам спеціальну анкету, а потім у 8 номерах друкувала відгуки-відповіді на неї.

Третя — це листи емігрантів з Канади, де головним чином йшлося про їх перебування в чужій країні, умови праці та життя, тугу за Батьківщиною тощо.

На нашу думку, ці матеріали належать до досить багатих за змістом і достовірних джерел про еміграцію. Щодо достовірності, то наскільки нам відомо, буковинські часописи зберігали не тільки зміст, а й етимологічний правопис, граматику й лексику дописів і листів, які до них надходили, і подавали їх до друку практично без змін. Зрозуміло, треба враховувати певну тенденційність, пропагандистські міркування, симпатії та антипатії деяких газет у справі вибору чи підбору матеріалів. Проте джерелознавчий аналіз свідчить, що той кут зору, під яким розглядалася саме еміграційна проблема, характер подання відповідних фактів і суджень були в цілому подібними у часописів різної суспільно-політичної орієнтації: народовської «Буковини», соціал-демократичної «Борби», москвофільських «Православної Буковини» та «Буковинских ведомостей» чи органу Української націонал-демократичної партії «Руска Рада». Це, в свою чергу, дає змогу нагромадити нові, яскраві факти, які доповнюють і поглиблюють існуючі уявлення про виїзд українців у країни Америки, зокрема до Канади, вивчити ті аспекти цього процесу, які, по суті, залишалися поза увагою наших дослідників, наприклад, дослідити психологічні «пружини» дій людей, які вдавалися до еміграції, з'ясувати не тільки причини, але й особисті мотиви, які призвели їх до нелегкого рішення покинути батьківщину.

Ми вважаємо, що потенційні можливості, які містять матеріали буковинської преси для вивчення різних аспектів такого важливого явища, як еміграція українського населення до Канади, ще далеко не повністю використані вітчизняною наукою. Виходячи з особистого досвіду спілкування з науковцями української діаспори «країни кленового листка», можна стверджувати, що вони належним чином оцінили важливість буковинської преси як історичного джерела з розглядуваної проблеми.

¹ Нариси з історії Північної Буковини. — К., 1980. — С. 227—228; Буковина: її минуле і сучасне. — Париж; Філадельфія; Дітройт, 1956. — С. 616—657.

² Воскресенський Гр. А. Православные славяне в Австро-Венгрии. — СПб, 1913. — С. 106.

³ Руска Рада. — 1900. — 24 берез. (6 квіт.); Тут і далі текст друкується за оригіналом.

⁴ Там же. — 2 (15) черв.

⁵ Борба. — 1912. — 10 берез.

- * Золотий ренський — австрійська грошова одиниця (гульден).
6 Буковина. — 1897. — 26 трав. (8 черв.).
7 Нова Буковина. — 1912. — 23 лют.; 1913. — 13 лип.; 16 лип.; 20 лип.; 17 серп.
8 Там же. — 14 верес.
9 Буковина. — 1898. — 27 лют.
10 Руска Рада. — 1900. — 24 берез. (6 квіт.).
11 Нова Буковина. — 1913. — 16 лип.
12 Там же. — 3 серп.
13 Боротьба трудящих Північної Буковини проти соціального і національного гноблення у другій половині XIX — на початку XX ст.; 36. документів і матеріалів. — Ужгород, 1976. — С. 111.
14 Нова Буковина. — 1913. — 26 жовт.
15 Там же. — 2 лип.
16 Там же. — 1912. — 23 лют.; 1913. — 2, 9, 13, 16, 20 лип.; 3, 6, 13, 17, 23 серп.
17 Руска Рада. — 1903. — 27 берез.
18 Нова Буковина. — 1913. — 16 лип.
19 Там же. — 2 лип.
20 Буковина. — 1903. — 18 квіт. (1 трав.).
21 Там же. — 1896. — 6(18) верес.
22 Там же. — 24 жовт. (5 лист.).
23 Там же.
** Мається на увазі корабельна фірма Б. Карлсберга з Гамбурга.
*** Лев — місцева назва австрійської грошової одиниці.
24 Руска Рада. — 1904. — 19 берез. (1 квіт.).
25 Буковина. — 1897. — 11 (23) трав.
26 Там же. — 14 (26) трав.
27 Буковина. — 1897. — 18 (30) квіт.
28 Борба. — 1914. — 26 лют.
29 Буковина. — 1908. — 16 черв. (1 лип.); 10 (23) серп.
30 Там же. — 1904. — 28 листоп.
31 Руска Рада. — 1900. — 30 черв. (13 лип.), 14 (27) серп.; Буковина. — 1901. — 7 (20) берез.
32 Буковина. — 1897. — 9 (22) трав.
33 Там же. — 1898. — 4 (16) січ.
**** Далі він посилається на розповіді інших емігрантів, яких там зустрів.
34 Руска Рада. — 1905. — 9 (22) груд.
35 Рідний край. — 1929. — 24 берез.; 1930. — 19 січ.; Час. — 1929. — 25 квіт.
36 Час. — 1929. — 25 квіт.
37 Там же.
38 Рідний край. — 1927. — 5 жовт.
39 Там же. — 1928. — 13 трав.; 1 лип.; 1930. — 21 верес.
40 Там же. — 1930. — 26 січ.
***** Акр — міра площі, дорівнює приблизно 0,4 га.
***** Морг — міра площі, дорівнює 0,57 га.
41 Там же. — 1928. — 26 серп.
42 Там же. — 2 верес.
***** Набіл (діал.) — молоко, молочні продукти.
43 Там же. — 1930. — 16 листоп.
44 Там же. — 1928. — 9 січ.